

ETNOLOGI SOM STUDIET AF PRAKSIS

Enhed, flerhed, helhed – og forandring

Af:
Niels Jul Nielsen
Etnologi

ABSTRACT: At etnologi beskæftiger sig med menneskelig praksis, kan de fleste blive enige om. Men hvad indebærer dette udgangspunkt egentlig? I oplægget reflekteres der på baggrund af konkrete nutidige og historiske eksempler over de trinvise ræsonnementer, der følger af at anskue praksisser som på en gang differentierede og sammenhængende; de både adskiller sig fra hinanden og er indbyrdes forbundne.

NØGLEORD: praksis, subjektivitet, helhed, transformation

Indledning

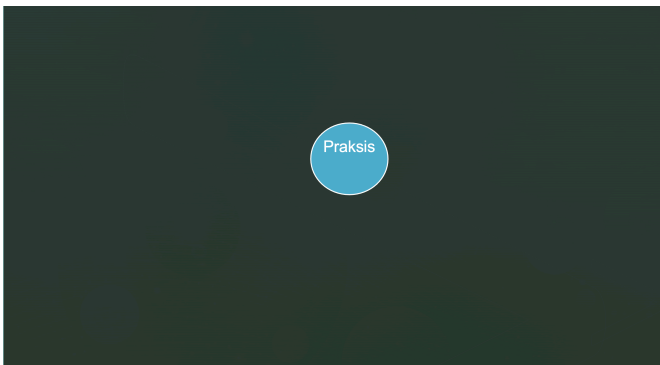
Lad mig indlede med en beskrivelse fremkommet i forbindelse med en nutidig feltarbejdsoptegnelse. Meddelelsen er forstander på en produktionsskole, der skal hjælpe nutidens vanskeligt stillede unge videre. I beskrivelsen karakteriserer han situationen omkring 1980 for forældrene til disse unge; og det er en næsten etnologisk karakteristik han laver af en bestemt social praksis, nemlig almindelige lønarbejdere for 30-40 år siden.

Forældrene de klarede sig fuldstændig fantastisk godt ufaglært. Der var møbelindustrien og mange virksomheder rundt omkring, ik. De her unge de har jo fået at vide 'far og mor klarede sig godt, I behøver ikke nogen uddannelse'. Moren og faren stoppede efter 7, 8 eller 9 klasse, og de var dårlige til at læse, dårlige til at skrive, men de var flinke og de mødte til tiden. Og de havde et job og de tjente penge, de havde råd til hus og hjem, bil og hund, og hvad der ellers hører med af succeskriterier. Og de klarede sig godt, de var medlem af idrætsforeningen, de var ansvarlige samfundsborgere og sådan noget, ik. Nu er de [altså deres børn, de unge] uden støtte. Det er rigtig skræmmende.

Med beskrivelsen her har vi en nutidig meddelers karakteristik af en social praksis engang i 1980erne. Social – eller kulturel – praksis forstås i mit oplæg som et bestemt livsmønster, der er præget af varighed og af en indre sammenhæng mellem sine enkelte dele; hvor organiseringen af tilværelsen former sig i en bestemt måde at prioritere familie, bolig, arbejde, fritid, osv., fordi den rettes mod en bestemt opfattelse af, hvad der udgør 'det gode liv'. Karakteristikken fra forstanderen rammer på kornet, hvordan det typiske livsmønster var for en almindelig lønarbejder, der kunne basere en hel tilværelse fra vugge til grav på at passe et sikkert krævende, men også overkommeligt og meget velafgrænset arbejde. Og nyde en status som anerkendt samfundsborger, også i lokalsamfundet, og som familiefar eller -mor.

1. trin: social praksis i ental

Lad mig illustrere en social praksis, som eksempelvis den nævnte, med følgende simple figur.

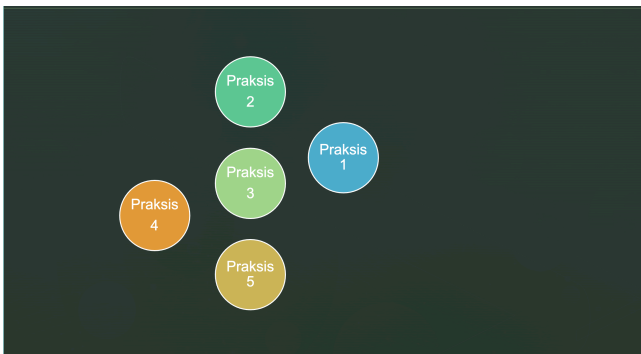
At forstå et livsmønster og det, der betinger det – som etnolog Bjarne Stoklund¹ har formuleret det: 'levevisen' og 'levetilstandene' – har været en kerne i den etnologiske praksis gennem hele den periode, som vi fejrer i dag; ligesom det var det i de forskningstraditioner, som etnologien er rundet af. Det er en kerne som jeg brænder for, og som jeg gennem de seneste år har dyrket gennem et omfattende

¹ Stoklund, Bjarne 1979: "Europæisk etnologi". I: Københavns Universitet 1479-1979, bind XI, side 87-120.

feltarbejde ikke alene blandt arbejdere, men blandt en række sociale grupper i et studie af livsformer i dagens Danmark i en globaliseret verden². Det har jeg gjort sammen med Thomas Højrup, der jo om nogen har dyrket denne gren af etnologien. Sammen med kolleger og studerende har vi arbejdet på at videreudvikle dette blik for praksis i den særlige udgave, som kendes under betegnelsen stats- og livsformsteori. I denne tænkning står de indbyrdes relationer mellem praksisser og den helhed, de eventuelt udgør, centralt. Hermed henledes opmærksomheden på, at den enkelte praksis ikke står alene.

2. trin: praksisser i flertal

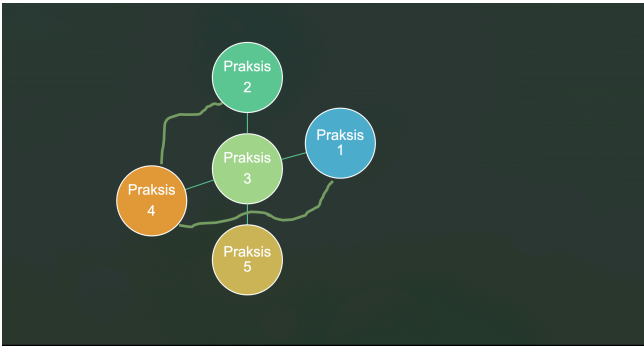
En lønarbejderpraksis, som den skitserede, findes side om side med andre praksisser, som baserer deres livsførelse på andre vilkår og efter andre målsætninger. I flæng kan nævnes virksomhedsejere, små selvstændige og offentligt ansatte af højst forskellig art – fra Sosu-assistenten til departementschefer; ligesom man skal indskyde, at lønarbejdere jo ikke – hverken nu eller før – var en kulturel homogen størrelse.

3. trin: sameksistens af praksisser

Lige så interessant det er at arbejde med disse forskelligheder og de meget forskellige måder at organisere liv og prioritere gennem hele tilværelsen, er det at undersøge, hvordan praksisser også står i relation til hinanden – er forbundne.

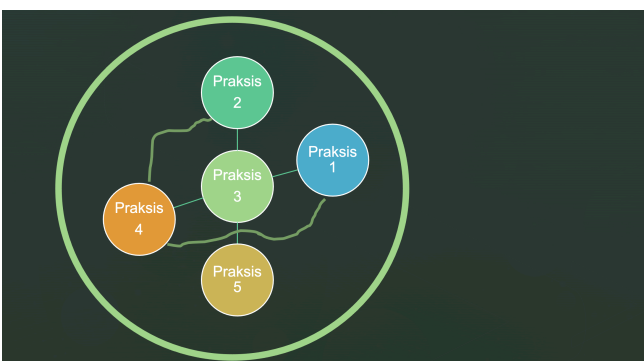
² Dette arbejde er foregået i tilknytning til forskningsprojektet 'Neoculturation of Life-modes during the Current Transformation of State System and the World Economy – the Challenges, Variations and Changes in Cultural Lifemodes', ledet af Thomas Højrup, finansieret af Velux-fonden, 2013-20, lifemodes.ku.dk.

Praksisserne udgør i den forstand hinandens vilkår; i nogle tilfælde endda ret entydigt. Det gælder fx lønarbejdere og kapitalistiske virksomhedsforvaltere i de meget forskellige versioner de kan optræde. Uden den ene findes den anden ikke. Fx baserede lønarbejderne, i den ovenstående beskrivelse, deres tilværelse på beskæftigelse hos møbelfabrikkerne i lokalområdet, hvor de solgte deres arbejde, ligesom arbejdsgivernes praksis var betinget af denne tilstedeværelse af villige hænder for at produktionsapparatet kunne sættes i sving (et udbud af arbejdskraft, der i øvrigt var betinget af at unge mennesker i det pågældende område ikke så noget fremtidigt livsgrundlag i forældrenes husmandsbrug). I en langt tidligere periode kunne det samme siges om relationen fæstebonde og herremand. De udgjorde hinandens eksistensvilkår. Gennem fæsteforholdet sikredes bonden brugsretten til den gård, der udgjorde familiens livsgrundlag, og samtidig blev herremandens praksis muliggjort af at fæstebonden skulle yde landgilde, hoveri og andre fæsteafgifter. Var den ene praksis der ikke, var den anden det heller ikke.

4. trin: praksisser som konstituerende en helhed

Således er de forskellige sociale praksisser forbundet på kryds og tværs; og det rejser så den næste undren. Hvorfor netop disse? Hvad er det for en helhed, der rummer netop disse former for liv? De er jo ikke givne. Herremanden, fæstebonden, laugshåndværkeren og andre former for social praksis forsvandt ud af kulturhistorien, indtil videre i et par århundreder; deres eksistensbetingelser – livsvilkårene – faldt bort. Og erstattedes med andre praksisser eller omdannet markant i en ny tid.

I kriser manifesteres helheden; nogle eksempler

For at illustrere vigtigheden af i en etnologisk analyse at kunne inddrage den helhed, der på et givent tidspunkt betinger netop bestemte praksissers sameksistens, vil jeg springe frem til en case fra i dag – nærmere betegnet til hvordan denne pointe bliver illustreret i forbindelse med den pandemi, der ramte verden i 2020.

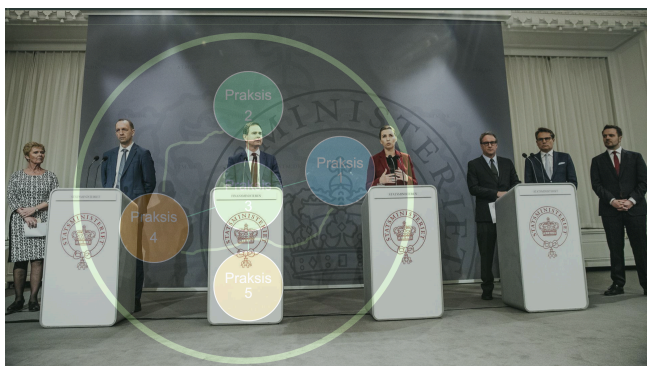
I Danmark manifesteres pludselig 11/3 2020 en helhed, der ikke tænkes meget over i det daglige: en praksis eller subjektivitet af en anden orden, som vi ofte omtaler som 'staten'. Statsminister Mette

Frederiksen taler til danskerne flankeret af centrale myndighedspersoner. Hermed tydeliggøres det, at samfundets forskellige sameksisterende praksisser må underlægge sig en *vilje*, der så – under alle mulige indre brydninger – manifesteres i denne situation. Denne helhed er ikke tydelig i det daglige – og

slet ikke i den individualistiske selvforståelse som præger vores samfundskultur – men den manifesterer sig særlig tydeligt i krigs- og krisesituationer.

Som kulturhistorisk orienteret etnolog genkaldes i sådan en situation straks historiske paralleller – fx Kanslergadeforliget i 1933, indgået på baggrund af den nærmest livstruende krisetilstand, som samfundet befandt sig i. Et lignende eksempel er Den overordentlige Kommission fra 1914 – det embedsmandsstyre, der blev nedsat til at forvalte krigsøkonomien under og efter 1. verdenskrig. I begge tilfælde måtte samfundets forskellige interessegrupper – storkapital, landbrug, husmænd, arbejdere – lægge deres partikulære, og ofte stærkt modsatrettede, interesser til side til fordel for et højere mål.

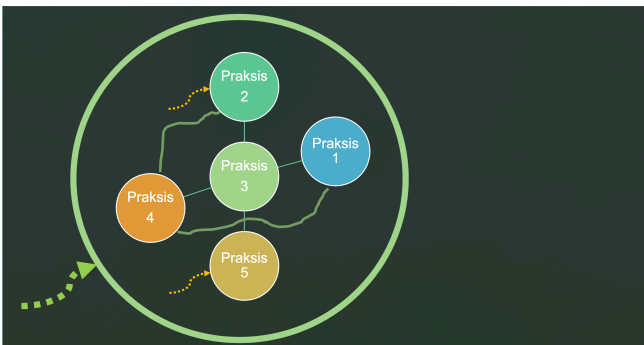
15/3 2020 ses igen noget tilsvarende i forbindelse coronakrise-håndteringen. Mette Frederiksen toner atter frem i stjerne, denne gang med arbejdsmarkedets parter ved sin side. En ny trepartsaftale er kommet i hus. De ellers konfliktende interessegrupper har endnu engang underordnet sig det – som det i

situationen og under Mette Frederiksens lederskab – lykkes at få alle med på, er det 'fælles bedste'. Få dage efter følger andre grupper med – fx de små selvstændige virksomhedsejere og dele af

turistbranchen – og får lavet aftaler, fordi de lykkes med at argumentere for at netop de – også – er uundværlige i samfundshusholdningen.

Eksemplet illustrerer en afgørende nøgle til at forstå spørgsmålet om, hvorfor netop bestemte sociale praksisser har plads – eksistensbetingelser eller levevilkår – i en bestemt helhed. Det kræver, at de er anerkendt som praksisser; og dermed er sikret betingelserne for at fortsætte som sådan. Denne anerkendelse kræver et subjekt af en anden orden, et statssubjekt, der skal bruge visse bestemte praksisser til sin egen overlevelse; men ikke nødvendigvis alle, hvilket så kommer for en dag, når det hele strammer til.

Med andre ord er det misvisende, når man fx i ugerne efter corona-nedlukningen i en overskrift i avisen Information kan læse at NATIONALSTATEN ER TILBAGE (26/3 2020). Nej, den vender ikke tilbage; den har været der hele tiden, men den manifesterer sig tydeligere i krisesituationen. Og den manifesterer sig – og her bliver den etnologiske faglighed igen central – på en altid specifik måde; nemlig på baggrund af hele sit dybe krogede og kringlede rodnet i kulturhistorien.

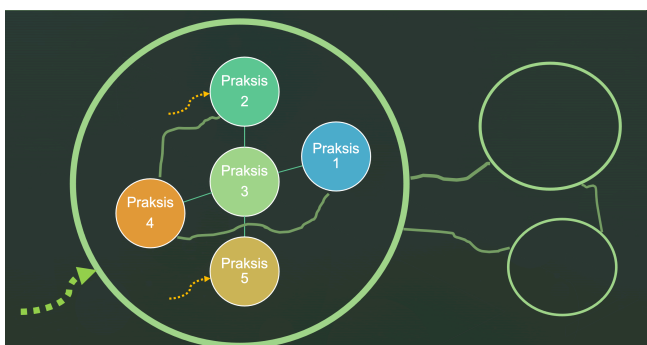

Statsministeren kan trække på nogle *bestemte* kulturhistoriske erfaringer (som hun naturligvis twister til sit nutidige formål); og hun taler om en *særlig* 'dansk' måde at løse konflikter på osv., baseret på den 100-årige tradition for at samarbejde hen over midten.

Sådan behøvede det slet ikke at være. Man kan jo sammenligne med USA. Det er karakteristisk at en amerikansk præsident – hvad enten det er Trump eller en præsident, der vil håndtere krisen anderledes – slet ikke på samme måde kan trække på korporationer a la arbejdsmarkedets parter og toneangivende brancheorganisationer; organisationer, der har legitimitet langt ud i samfundets kroge, og får folk til at føle, at de er hørt og set og taget alvorligt. I USA mister nogle faktisk deres eksistensgrundlag med coronarestriktionerne – og så er det, at det kan ende med, at de modsætter sig dem, eventuelt ved at gribe til våben, som man så hen over foråret 2020. Og det har noget med kulturhistoriske erfaringer og et kulturhistorisk rodnet at gøre. I USA findes der ikke dybt og bredt forankrede livsformsbaserede korporationer, som dem vi kender, og derfor er muligheden ringe for at mobilisere et samarbejde hen over midten, som det Mette Frederiksen kan trække på.

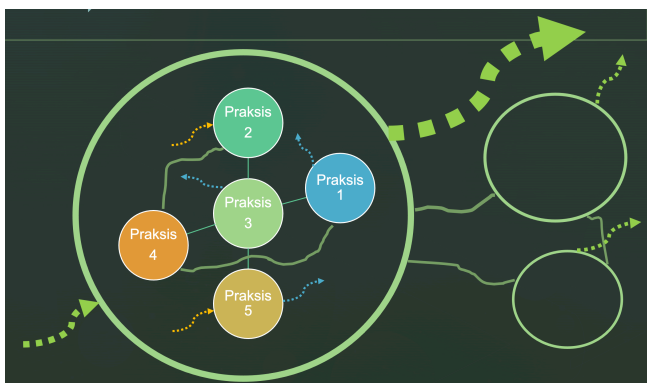
5. trin: helheder i flertal

Når dette er sagt, er det imidlertid centralt at understrege, at det i den danske sammenhæng slet ikke er givet, at det var Mette Frederiksen m.fl., som trådte frem som 'staten'. Det kunne jo have været EU-kommissionen. Det kunne have været kommissionsformand Ursula von der Leyen, der tonede frem som den store rorgænger. At dette ikke var tilfældet, viser en del om, hvad EU er – og ikke er. *Hvem* det er, der formår at manifestere sig som den politiske vilje på et givent tidspunkt og træder frem som statssubjekt, er langt fra en given ting, men er et anliggende, der er i konstant proces og har at gøre med suverænitetskampe i statssystemet. Helhederne indgår også i relationer udadtil. Det centrale i mine øjne er denne relation mellem dele og helheder, og to niveauer af subjektivitet.

6. trin: transformation

Men hvordan -takles så *forandring*? Normalt er opfattelsen, at dette at tænke i dele og helheder gør det vanskeligt at håndtere kulturhistorisk forandring. Efterlades man ikke blot med et stillestående 'system', der rummer hverken dynamik eller forandringspotentialer?

Jeg synes egentlig ikke, det er særlig vanskeligt at integrere også forandring i denne tænkning. Når man udforsker hvilke konkrete betingelser, der skal til for at bestemte forskellige praksisser kan eksistere og sameksistere, så handler det om at have øje for at disse betingelser også forandres. Fx at det nu kræver en ganske lang uddannelse at blive 'arbejder'; at man ikke kan sige nej til

fleksibilitetsdagsordenen m.m. Og at dette har store implikationer for familieliv, børneopdragelse, muligheden for at være frivillig fodboldtræner, være aktiv i lokalsamfundet og diverse andre forhold, der har betydning for de liv, der kan leves.

Lige som i tidligere historiske overgangsperioder er der voldsomt skred i nutidens sociale praksisser. Indledningscitateret – der jo stammer fra en nutidig optegnelse – arbejder i sin karakteristik af 1980er-perioden med en implicit modsætning til forholdene i dag: Alt det, der var nok for de unges forældre – passe et rimeligt overskueligt og stabilt arbejde – bringer dem ingen steder i dag. De skal kunne omstille sig konstant, underordne sig livslang læring, være forandringsparate og agile.

Helt kort fortalt, og jo velkendt for alle, så har verden udviklet sig på en måde – med åbne grænser, globalisering osv. – så de former for virke, livsførelse, vi skal overleve på i Danmark i dag, kræver kreativitet og nytænkning; og konstant forandringsparathed. Den 'gamle' form for arbejde foregår andre steder i verden, som vi ikke kan konkurrere med. Men ikke som en eller anden anonym rammebetingelse, der kommer udefra. Men fordi sociale praksisser i disse egne af verden i samklang med de stater, der sætter vilkår for dem, opererer på måder – producerer billigere fx – der udfordrer og stiller nye krav til vores sociale praksisser; eksempelvis har tidligere socialistiske planøkonomier skabt plads for kapitalister og lønarbejdere, som sætter nye vilkår for vores hjemlige virksomhedsejere og ansatte.

Konkluderende

Således kan man passende spidsformulere titlen på mit indlæg i dag og den forskningsagenda, den indikerer, til SAMEKSISTENS AF PRAKSISSE I FORANDERLIGE HELHEDER – og dette, hvad enten det gælder fortidige eller nutidige samfund. Heraf følger også pointen, at man ikke skal arbejde med eksempelvis nutidens sociale forandringer som passiv underordnet sig 'under globaliseringen'. Drengene og pigerne i citatet har ganske vist svært ved at leve op til det, men mange andre lønarbejdere – for nu at fastholde dem som gennemgående eksempel – forsøger (i samdrægtighed med deres organiserede interesser i korporationerne) også at præge udviklingen. De går ind på fleksibilitetsdagsordenen i håb om, at det kan fastholde arbejdspladser, og de bestræber sig på at udvikle en særlig 'dansk' lønarbejderkultur, hvor man er mere fleksibel end tidligere, tager medansvar for produktionen osv. Dermed ændrer de også vilkårene for de praksisser, de hænger uløseligt sammen med – ejerledere, investorer og specialister – som, på deres side, får argumenter for at fastholde produktion i Danmark fordi, der her er andre fordele, der kan opveje den højere

løn; hvilket igen gør globaliseringen til alt andet end en entydig proces. For sådanne 'danske' løsninger sætter jo nye vilkår for liv – fx ejere og medarbejdere – ude i verden.

På den måde er helt almindelig hverdagspraksis – og folks bestræbelser på at fastholde betingelserne for de liv de foretrækker – tæt forbundet med bevægelser på statsligt niveau, nationalt som internationalt. Og alt dette er i forandring hele tiden, men altid på distinkte og historisk specifikke måder. Og det er et ekstremt spændende og vigtigt forskningsfelt for etnologien.

For kort at opsummere, hvad jeg her har slået til lyd for som et forskningsmæssigt fokus i også fremtidens etnologi:

- praksis...
- ...i relation til andre praksisser
- ...i indbyrdes brydningsfuld sameksistens...
- ...i helheder...
- ...der hele tiden selv er under forandring under indtryk af indre og ydre brydninger

Tak for ordet!

